

ROZDZIAŁ I. PROBLEMY BADAWCZE PEDAGOGIKI PRZEDSZKOLNEJ

MARIA GŁADYSZEWSKA

ZACHOWANIA TWÓRCZE DZIECI W ZABAWIE

Świat ogromnych przemian, w które wkraczamy, a zatem era automatyzacji oraz szeroko rozumianego postępu, potrzebuje twórczych rozwiązań, a więc ludzi niekonwencjonalnych, ludzi twórczych.

W. Okoń (1981) mówi, że twórczość to proces działania ludzkiego dający nowe i oryginalne wytwory, oceniane w danym czasie jako społecznie wartościowe. Twórczość może przejawiać się w każdej dziedzinie działalności ludzkiej, zarówno artystycznej i naukowej, jak i organizacyjnej, technicznej, produkcyjnej i wychowawczej.

Twórczość może być traktowana nie tylko jako wytwór i jako proces, jak podają różne definicje, ale także, jak pisze A. Strzałecki (1969) ... jako zespół zdolności (właściwości) intelektualnych bądź cech osobowościowych oraz zespół stymulatorów społecznych (społeczny klimat uwarunkowań twórczych). Wielu psychologów utożsamia również twórczość z procesem rozwiązywania problemów. Istnieje jednak inne, bardzo znamienne, podejście do twórczości. Reprezentantami tego podejścia są psychologowie postaci, którzy jak np. Wetheimer, mówią że twórczość jest procesem burzenia układu spoistego i tworzenia na jego miejsce nowego i lepszego.¹ M. Malicka (1982) traktując twórczość jako operację rozkładania i ponownego składania obrazu świata, przypisuje ogromną rolę emocjom. Również i M.S. Bernsztejn zauważył, że twórczość występuje nie tylko wtedy, gdy tworzy się coś nowego, ale i wtedy, gdy burzy się istniejący porządek rzeczy.

Z wyżej przytoczonych definicji wynika zatem, że podstawowym kryterium twórczości jest nowość traktowana bardzo szeroko.

Psychologowie zajmujący się zagadnieniami twórczości stwierdzili, iż do czynów twórczych (w najszerszym ich rozumieniu) zdolny jest każdy normalny człowiek (Z. Pietrasiński, 1969). Wydaje się jednak, że najbardziej predestynowane w tym kierunku są dzieci, które nie muszą burzyć własnej wizji świata, podchodzić nowatorsko do obowiązujących zasad i reguł postępowania. Nie nauczyły się bowiem jeszcze funkcjonowania według określonych kanonów, przyjętych norm i obyczajów. Dzieci w okresie przedszkolnym, bo szczególnie dzieci tego przedziału wiekowego będą przedmiotem bliższej analizy, nie zdążyły jeszcze popaść w rutynowe podejście do rzeczywistości, tak zgubne w działalności twórczej. Potrafią częściej niż osoby dorosłe zadziwić się, zaciekawić. M. Malicka (1982) pisze, że Claude Bernard wygłosił kiedyś słowa, w których stwierdził, że nie jest przeszkodą, czego nie wiemy, lecz to, co wiemy. Ogromne możliwości dzieci w działalności twórczej powinno się zatem odpowiednio wykorzystywać, tzn. pielęgnować i rozwijać, a także nauczyć się je dostrzegać.

Twórczość rozpatrywana w tym artykule to twórczość w ujęciu subiektywnym czyli takim, w którym jednostka stwarza samodzielnie produkt już gdzieś znany, nie wiedząc o jego istnieniu lub nie mając doń dostępu (Z. Pietrasiński, 1969). Przedmiotem analizy staną się zatem takie zachowania, które będą nowe dla samej jednostki (dziecka), a nie np. dla całej kultury europejskiej, dla całego narodu. Omawianie twórczości w tak szerokim aspekcie prowadzi bowiem do przedstawienia omawianego zagadnienia w ujęciu obiektywnym.

Każda jednostka ludzka rozwija się dzięki podejmowanej przez siebie aktywności, która uważana jest za niezbędny wyznacznik procesów rozwojowych, za determinant, bez którego ów rozwój nie mógłby w ogóle dokonywać się i przebiegać (M. Przetacznikowa, 1973).

Aktywność jednostki może przejawiać się w postaci różnorodnych form. Dziecko w wieku przedszkolnym przejawia swą aktywność przede wszystkim w zabawie. Takie zabawy, jak: zabawa tematyczna i zabawa konstrukcyjna są zabawami szczególnymi obok zabaw manipulacyjnych, dydaktycznych, badawczych i ruchowych.

Każda aktywność jednostki, a więc i aktywność zabawowa dziecka, może mieć charakter twórczy i odtwórczy.

Aktywność twórczą charakteryzują trzy cechy:

- wewnętrzną motywacją,
- osobisty stosunek do wykonywanych czynności,
- odkrywanie, osiągnięcie czegoś nowego dla siebie.

Charakter odtwórczy danej aktywności polegać będzie na kopiowaniu cudzych, kiedyś zaobserwowanych zachowań, przejawianych bądź przez inną jednostkę, bądź grupy społeczne.

Badania² 82 dzieci 5 i 6-letnich, dotyczące przejawiania przez nie zachowań twórczych w zabawie tematycznej i konstrukcyjnej, miały charakter indywidualny i zbiorowy. Dzieci poddawano badaniom dwukrotnie. Zabawę tematyczną zrealizowano w postaci dwóch sytuacji: sytuacji rodzinnej i grupowej. Zabawa tematyczna dotycząca prezentowania sytuacji rodzinnej oraz zabawa konstrukcyjna miała charakter indywidualny. Zabawę tematyczną, pokazującą sytuację grupową, przedstawiono w zespołach pięcioosobowych. Metoda projekcyjna, metoda obserwacji uczestniczącej oraz rozmowa, to podstawowe metody zastosowane w badaniach.

Dla celów badawczych przyjęto, zgodnie z wyżej przedstawionymi cechami aktywności twórczej, operacyjną definicję zabawy tematycznej i zabawy konstrukcyjnej. Przyjęto zatem, że dziecko 5-, 6-letnie jest twórcze w zabawie tematycznej wtedy, gdy:

- projektuje, planuje i realizuje nowe role społeczno-zawodowe,
- zabawa w odgrywane role wpływa z jego wewnętrznych motywów,
- jest zaangażowane emocjonalnie w pełnienie tych ról.

Analogicznie wprowadzono definicję operacyjną zabawy konstrukcyjnej, w której mówi się, że dziecko 5-, 6-letnie jest twórcze wtedy, gdy:

- projektuje, planuje i uzyskuje nowe wytwory swych działań konstrukcyjnych,
- zabawa konstrukcyjna wpływa z jego wewnętrznych motywów,
- jest zaangażowane emocjonalnie w wykonywanie różnych wytworów swych działań konstrukcyjnych.

Pierwszy element powyższych definicji obok kryterium nowości zawiera fazy każdej aktywności, tj. projektowanie, planowanie i sposób realizacji.

Sposób realizacji poszczególnych zabaw badano poprzez obserwację uczestniczącą, a projektowanie, planowanie, emocjonalne zaangażowanie i wewnętrzną motywację dziecka oddawały odpowiedzi na pytania zawarte w specjalnie skonstruowanym kwe-

stionariuszu. Wyniki końcowe wyżej wymienionych badań przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Przejawy zachowań twórczych

Dzieci 5-, 6-letnie	Zabawa tematyczna		Zabawa konstrukcyjna
	sytuacja rodzinna	sytuacja grupowa	
Dziewczynki:			
- przejawiające zachowania twórcze	14	11	6
- przejawiające zachowania nie w pełni twórcze	23	23	28
- przejawiające zachowania odtwórcze	5	8	8
Chłopcy:			
- przejawiający zachowania twórcze	5	6	8
- przejawiający zachowania nie w pełni twórcze	19	24	23
- przejawiający zachowania odtwórcze	15	9	8
Razem dziewczynki i chłopcy:			
- przejawiający zachowania twórcze	19	17	14
- przejawiający zachowania nie w pełni twórcze	42	47	51
- przejawiający zachowania odtwórcze	20	17	16

Przedstawiona tabela wykazuje liczbowo, iż w zakresie przejawiania zachowań twórczych dziewczynki preferują zabawę tematyczną oddającą sytuację rodzinną (czternaście dziewczynek), a chłopcy zabawę konstrukcyjną (ośmiu chłopców). Zjawisko to potwierdzają wyniki badań dotyczące przejawiania przez dzieci 5-, 6-letnie zachowań odtwórczych w zabawach. Dziewczynki bowiem najwięcej tego typu zachowań przejawiały w zabawie konstrukcyjnej i zabawie tematycznej przedstawiającej sytuację grupową (po osiem dziewczynek w każdej zabawie), chłopcy natomiast wykazywali je w zabawie tematycznej pokazującej sytuację rodzinną (piętnastu chłopców).

Wnioskując na podstawie omówionych badań można powiedzieć, że dzieci prezentowanych grup wiekowych są najbardziej twórcze w tym co je interesuje, co jest im bliskie, co je zaciekawia. Dziewczynki zatem identyfikując się z rolami kobiecymi, domowymi wykazały w tym względzie najwięcej inwencji i pomysłowości. Chłopcy natomiast, jak wskazują wyniki, zachowywali się najbardziej twórczo przy konstruowaniu, manipulowaniu, budowaniu z klocków, co jest bliskie z kolei rolom męskim. Wydaje się zatem, że rozwijanie zachowań twórczych u dzieci powinno odbywać się na podstawie ich zainteresowań, wiadomości oraz własnych doświadczeń. M. Malicka (1982) podaje, że "... u wielkich artystów i uczonych łatwo wyśledzić niesłychanie silne pasje. Ujawniają się one niejednokrotnie już bardzo wcześnie."

Tabela 2 ilustruje zestawienie globalne poszczególnych typów aktywności twórczej dzieci omawianych grup wiekowych w analizowanych zabawach.

Tabela 2. Typy aktywności twórczej dzieci

Kategoria dzieci	Typ aktywności twórczej dzieci		
	Przejawiających zachowania twórcze	Przejawiających zachowania nie w pełni twórcze	Przejawiających zachowania odtwórcze
Dziewczynki	6	33	4
Chłopcy	2	29	8
Razem	8	62	12

Dane liczbowe zamieszczone w wyżej przedstawionej tabeli wskazują, że w badanej populacji dominuje zarówno u dziewczynek, jak i u chłopców typ dziecka przejawiającego zachowania nie w pełni twórcze, oraz że dziewczynki częściej niż chłopcy wykazują zachowania twórcze. Niezadowalającym jest jednak fakt wystąpienia niewielkiej liczby dzieci przejawiających aktywność twórczą. Sześć dziewczynek i dwóch chłopców to dzieci przejawiające zachowania twórcze we wszystkich omawianych zabawach, a także prezentujące w nich wewnętrzną motywację oraz zaangażowanie emocjonalne. Były to więc dzieci spełniające wszystkie kryteria operacyjnej definicji zabawy tematycznej i zabawy konstrukcyjnej.

Nasuwa się pytanie, jakie działania należy podjąć, aby zwiększyć liczbę dzieci przejawiających zachowania twórcze. Podstawą wszelkich zabiegów w tej dziedzinie wydaje się być atmosfera panująca w domu, przedszkolu oraz w innych kręgach znamienych dla dziecka. M. Malicka (1982) twierdzi, że "... nastroj pesymistyczny i ponury spycha niejako myślenie na niższy poziom, skazując na poruszanie się w rejonie konkretów. Trudniej wówczas dostrzegać logiczne związki między tym co wydarza się i co nas otacza ...". Przede wszystkim upośledza to jakąkolwiek działalność twórczą, konstrukcyjną, organizacyjną. Dziecko zatem nie może być zagrożone, zastraszone, pogrążone w stresie, gdyż taka sytuacja uniemożliwia mu jakiegokolwiek indywidualne podejście do rozwiązywanych problemów, utrudnia skomplikowane operacje umysłowe.

W dziedzinie działalności twórczej potrzebna jest odwaga niezbędna przy wyrażaniu własnych myśli, przedstawianiu własnego widzenia świata, często odmiennego od ogólnie przyjętego. Rodzice i nauczyciele powinni zatem zachęcać dziecko do prezentowania swojego zdania na określony temat, bo tylko, jak powiedziano wcześniej, umiejętność burzenia zaistniałego porządku prowadzi do powstania nowych konstrukcji i twórczych rozwiązań.

Nauczycielom powinno zależeć na reorientacji procesu wychowawczo-dydaktycznego z adaptacyjnego, instrumentalnego i restrykcyjnego na kształcenie humanistyczne, elastyczne, holistyczne, podmiotowe i wyzwalające potencjał twórczy u dzieci, ich rodziców, a przede wszystkim w nich samych.

Dziecko będzie chętnie odkrywało swoje wnętrze tylko w atmosferze zaufania, spokoju i akceptacji. Uszanujmy zatem dziecięce "nie", nadając mu określone znaczenie i miejsce w życiu grupy przedszkolnej i domu.

Powołując się na cechy ludzi twórczych, które podaje A. Strzałęcki (1969), a więc silną motywację, zapał do pracy, niezadowolenie z połowicznych rozwiązań, posiadanie w szerokim rozumieniu estetycznego stosunku do świata, a przede wszystkim wykazywaniu szerokich zainteresowań i dużej wiedzy, spróbujmy niektóre z tych cech wykształcić u dzieci, są to bowiem cechy stanowiące filar twórczej osobowości. Nauczyciele, z którymi na co dzień styka się dziecko, mają w tym względzie największe możliwości. Nie zapominajmy bowiem o tym, że to co sobą przed-

stawia dziecko, jakie jest jego spojrzenie na świat, fascynacje, zainteresowania, zależy w znacznym stopniu od nas - ludzi znaczących w życiu dziecka.

PRZYPISY

¹S. Popek (red.): Twórczość artystyczna w wychowaniu dzieci i młodzieży. Warszawa WSiP 1985, s. 1.

²Badania przeprowadzono w kilku przedszkolach bydgoskich w roku szkolnym 1993/94 przez studentki Pedagogiki w zakresie Nauczania Początkowego z Wychowaniem Przedszkolnym w ramach praktyki śródrocznej pod kierunkiem autorki.